

dayanmıştır. Eserin geri kalan kısmında Dercîni'nin yer vermediği İbâzî âlimleri ve devlet adamlarının biyografileri ele alınmıştır. Eserde İbâziyye'nin kurucusu Abdullah b. İbâz'ın Abdümelik b. Mervân'a gönderdiği mektuplarla Doğu ve Batı İbâzîleri'ne ait seksen iki eserin adını içeren bir listenin yer alması çalışmanın değerini arttırmakta, ayrıca Mağrib İbâzîleri'nin sosyal yapılarına dair verilen geniş bilgiler esere ayrı bir özellik kazandırmaktadır. Böylece Dercîni'nin eserine pek çok yeni şey ilâve edilmiş olmaktadır. Mevcut iki yazma nüshasından biri Kahire Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de, diğeri Cezayir Mizâb Kütüphanesi'nde bulunan eserin (Fiğlâlı, s. 12; İvaz M. Halîfât, s. 20) ilk litografik baskısı Kahire'de gerçekleştirilmiştir (1302/1885); bir diğeri litografik baskısının ise Cezayir'de yapıldığı belirtilmektedir (a.g.e., a.y.). R. Rubinacci de eser üzerinde bir inceleme kaleme almıştır (bk. bibl.). **5. Risâle fi zikri kütübî'l-İbâziyye.** Müellifin Doğu Afrika, Cebelinfüse ve Mağrib İbâzîleri'nin yazdıkları eserlerle ilgili bilgi verdiği bu çalışmada seksen iki kitaptan bahsedilmektedir. Bir yazması Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de kayıtlı olan risâle (nr. 21791) *el-Cevâhirü'l-muntekâi*'nin Kahire baskısının sonuna ilâve edilmiş (bk. bibl.), ayrıca Ammâr et-Tâlibî'nin *Ârâ'ü'l-Havârici'l-kelâmiyye* adlı eserinin sonuna eklenmiştir (II, 282-294). Berrâdî'nin kitabında tanıttığı eserler A. de Motylinski tarafından yayımlanıp Fransızca'ya tercüme edilmiştir (bk. "Bibliographie du Mzab: Les livres de la secte abadhite", *Bulletin de correspondance africaine*, III [Alger 1885], s. 15-75). **6. el-Cevâb li-ba'zî ehli'l-hilâf.** Berrâdî'nin kendi mezhebini savunmak amacıyla diğeri mezhep mensuplarının eleştirilerine yönelik cevaplarını içeren eserin bilinen tek yazma nüshası Cezayir Mizâb Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Lewicki, s. 76). **7. Risâle fi keyfiyyeti infâkı evkâfi'l-mesâcid** (Ebû Zekeriyâ el-Vercelânî, II, 393).

BİBLİYOGRAFYA :

Berrâdî, *el-Cevâhirü'l-muntekâi*, Kahire 1302, s. 54, 218-221; Ebû Zekeriyâ el-Vercelânî, *es-Sire ve ahbârü'l-e'imme* (nşr. Abdurrahman Eyyûb), Tunus 1405/1985, II, 393; Şemmâhî, *Kitâbü's-Siyer* (nşr. Muhammed Hasan), Beyrut 2009, II, 789-791, 806-807; III, 896, 938, 997-998; Serkîs, *Mu'cem*, I, 544-545; Ali Yahyâ Muammer, *el-İbâziyye fi Tûnis*, Beyrut 1385/1966, s. 151-152; Ammâr et-Tâlibî, *Ârâ'ü'l-Havârici'l-kelâmiyye*, Cezayir 1398/1978, II, 281-294; Ethem Ruhi Fiğlâlı, *İbâdiye'nin Doğu ve Görüşleri*, Ankara 1983, s. 11-12; Mahmûd İsmâil Abdürrâzık, *el-Havâric fi bilâdi'l-Mağrib hattâ munteşafi'l-karni'r-râbi'l-hicrî*, Dârülbeyzâ 1406/1985, s. 320; Ömer Rizâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*,

Beyrut 1414/1993, II, 636; T. Lewicki, *el-Mü'errihüne'l-İbâziyyûn fi İfrikiyye's-Şimâliyye* (trc. Mâhir Cerrâr – Rîmâ Cerrâr), Beyrut 2000, s. 73-76; Amr Halîfe en-Nâmî, *Dîrâsât 'ani'l-İbâziyye* (trc. Mîhâil Hürî, nşr. M. Sâlih Nâsır – Mustafa Sâlih Bâcû), Beyrut 2001, s. 232, 299-300; İvaz M. Halîfât, *Neş'etü'l-hareketi'l-İbâziyye*, Uman 1423/2002, s. 20-21; İbn İdrîsü Mustafa b. Muhammed, *el-Fikrü'l-'aqağî 'inde'l-İbâziyye*, Gardâye/Cezayir 1424/2003, s. 207; Orhan Ateş, *Günümüz Umman İbâdiyyesi* (doktora tezi, 2007), ÜÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 25-26; Harun Yıldız, *Kendi Kaynakları Işığında Hâricîliğin Doğu ve Gelişimi*, Ankara 2010, s. 39-40; A. de Motylinski, "Bibliographie du Mzab: Les livres de la secte abadhite", *Bulletin de Correspondance Africaine*, III, Alger 1885, s. 33-36; R. Rubinacci, "Il 'Kitâb al-Ğawâhir' de al-Barrâdî", *AION*, IV (1952), s. 95-110; a.mlf., "al-Barrâdî", *EP* (İng.), I, 1053; René Basset, "Berrâdî", *IA*, II, 563-564.

HARUN YILDIZ

BERZENCÎ, Muhammed Ma'rûf

(bk. NÜDEHÎ).

BETÂVİRİ

(البتاوري)

Ebû Hâmid (Ebû Abdillâh) Muhammed el-Mekkî b. Muhammed b. Ali el-Betâvirî eş-Şirşâlî (1857-1936)

Faslı âlim ve edip.

Rabat'ta doğdu. Dedeleri Cezayir'in Şirşâl şehriden gelmiştir. Mâlikî âlimi Ebû Mehdi İsa et-Tûnisî el-Guberî eş-Şerîf'in neslindedir. Betâvirî ilimle meşhur bir aile içinde yetişti. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra şair ve yazar Muhammed b. Ahmed er-Ribâtî'ye ait kütüba girdi. Burada matematik, edebiyat vb. ilimleri okudu, bazı metinleri ezberledi. Ardından amcası Ebû Abdullah Muhammed Tihâmî b. Ali el-Betâvirî başta olmak üzere Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed et-Tâdilî, Ebû Abdullah el-Hâşimî b. Ahmed ez-Zeyyânî, Rabat Kadısı Muhammed

Betâvirî

b. İbrâhim er-Ribâtî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed Aşûr, Kadı Muhammed b. Abdurrahman el-Büreybirî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Abdullah Lüberîs er-Ribâtî gibi birçok âlimden ders aldı. Bunların yanında *Kütüb-i Sitte* üzerine hâşiyeleri bulunan Ali b. Süleyman ed-Dimmâtî el-Bücüm'avî'den umumi icâzet aldı.

1873'te Tanca şehri nâib-i sultanı Muhammed Berkâs'ın kâtibi oldu ve yaklaşık on yıl bu görevde kaldı. Bu sayede İspanya, Fransa ve İngiltere'ye seyahat imkânı buldu. Daha sonra Rabat'a gitti. Şehirde bir süre kalıp Merakeş, Fas, Miknâs gibi ilim merkezlerini gezdi ve buralardaki âlimlerden ilim tahsil etti. 1883'te hacca gitti. Medine'de tanıştığı Abdülcelîl Berrâde'den icâzet aldı. Hac dönüşünde Kahire ve İskenderiye'ye uğrayarak Ebû İshak İbrâhim Paşa ve Abdüllatif el-Halebî gibi âlimlerden faydalandı. Önce Halife Reşid b. Abdurrahman b. Hişâm'ın ve ardından Sultan I. Hasan'ın çocuklarının eğitimiyle görevlendirildi (1894). Bir süre Rabat ve Tanca'da kadı yardımcılığı yaptıktan sonra (1906) Rabat kadılığına getirildi ve 1914 yılına kadar bu görevde kaldı. Ayrıca Fas Sultanı Abdülhafız el-Alevî'nin huzurunda hadis dersleri okuttu. Betâvirî 25 Mart 1936 Çarşamba gecesi Rabat'ta vefat etti. Talebelerinden Muhammed b. Mustafa Bücendâr, *Ezhârü'l-ğamâ'ili'l-miskiyye bi-ahbârî's-şemâ'ili'l-Mekkîyye ve el-'İtrü'l-miskî fi tercemeti'l-Ķâdî Ebî Hâmid el-Mekkî*, Abdullah el-Cirârî de *Şeyhu'l-cemâ'a el-'allâme Muhammed el-Mekkî el-Be'tâvirî* (Dârülbeyzâ 1398/1978) adıyla monografiler yazmıştır.

Eserleri. Betâvirî'nin birçok eserinden önemli bir kısmı Rabat'ta el-Mektebetü'l-vataniyye'de mevcuttur. Bazıları basılmış olan eserlerinin başlıcaları şunlardır: **A) Dil ve Edebiyat:** **1. el-İstis'âd fi şerhi Bânet Sü'âd** (Rabat 1941-1942). **2. Muhtaşarü'l-İstis'âd 'alâ Ķaşidetü Bânet Sü'âd** (Rabat 1345/1926). **3. AĶrebü'l-mesâlik ilâ Lâmiyyeti İbn Mâlik** (Rabat 1346/1927). **4. Şâfiyetü'd-dücem 'alâ Lâmiyyeti'l-'Acem** (Fas 1346; Rabat 1364/1945, 1370/1951). Tuğrâ'ye ait meşhur kasidenin şerhidir. **5. İĶtîâtü zeherâti'l-efnân min devhati Kâfiyeti İbni'l-Vennân.** İb-nü'l-Vennân'a ait "eş-Şemakmakıyye" adlı kasidenin şerhi olup nüshaları Rabat'ta el-Mektebetü'l-vataniyye'de bulunmaktadır (nr. 123-d, 4597-d). Eser Buaymis Emân tarafından tahkik edilmiştir (Câmi-atü Muhammed el-Hâmis, Rabat 1999). **6. Ezhârü'l-ağşâni'l-mehşûre min**

riyâzi efnâni'l-Makşûre. Mekkûdî'nin Hz. Peygamber hakkında yazdığı kasidenin şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 86, 1319-k, 1806-d/1). **7.** *Aşfe'l-meşârib fi şerhi tevşîhi "Ente bimâ kad se'kayte şârib"*. Sûfi şair Ebû Medyen et-Tilimsânî'nin bu matla'la başlayan on yedi beyitlik müveşşahının şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 954, 1748/2). **8.** *et-Tanşîş 'alâ şevâhidî't-Telhîş li'l-Hağîb el-Kazvîni* (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1819/5). **9.** *Lemeğâtü'r-remziyye min nefeğâtî'l-Hemziyye. Bûsîrî'nin Kaşîdetü'l-Hemziyye fi medhi hayri'l-beriyye*'sinin şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1710, 1866, 3246). **10.** *İktinâşu's-şayd min Kaşîdeti İbn Düreyd.* İbn Düreyd'in maksûr ve memdûd isimleri kapsayan *el-Makşûre* adlı manzumesinin şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1819-d/1).

B) Diğer Eserleri: **1.** *Şerhu Mu'kaddime-ti İbni'l-Cezerî.* İbni'l-Cezerî'nin tecvidle ilgili eserinin şerhidir. **2.** *Şerhu Mevridi'z-zam'an.* Harrâz'in *Mevridü'z-zam'an fi resmi ahrufi'l-Kur'an* adlı manzumesinin şerhidir. **3.** *ed-Dürüsü'l-hadîsiyye fi'l-mecâlisi'l-Hafîziyye.* Mağrib Sultanı Abdülhafîz'in huzurunda verdiği hadis derslerini ihtiva eder (Rabat 1364/1945). **4.** *Mî'râcü'r-râkî ilâ Elfiyyeti'l-İrâkî.* İrâkî'nin hadis usulüne dair manzumesinin şerhidir (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1821, 1851). **5.** *Şerh 'alâ Manzûmeti'l-Beykûni.* Hadis usulüyle ilgili manzumenin şerhidir. **6.** *el-Kamerü't-ğâli' (el-Bedrü't-ğâli') 'ale'l-Kevkebi's-sâti'.* Süyûtî'nin fıkıh usulüne dair manzumesi üzerine yazılmış bir şerhtir. **7.** *Şerh 'alâ Lâmiyyeti'z-Zekâk.* Mâlikî fakihî Zekâk'ın fıkıhla ilgili manzumesinin şerhidir. **8.** *Şerhu'l-'Akîdeti's-suğrâ li's-Senûsî* (Rabat 1345/1926). Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî'ye ait eserin kısa bir şerhi olup ayrıca eserin metni nazma çevrilmiştir. **9.** *el-Hulelü'l-mücevhere fi şerhi Cevhereti'l-Leğânî.* İbrâhim el-Lekânî'nin *Cevheretü't-tevhîd* adlı manzumesinin şerhidir (Riyad Câmîatü'l-Melik Suûd el-Mektebetü'l-merkeziyye, nr. 3229/3). **10.** *et-Te'alluk bi-ehli's-salâh fimâ yete'allak bi-elfâzi Hizbi'l-felâh* (Rabat el-Mektebetü'l-vataniyye, nr. 1821-d/2). **11.** *Şerhu'l-Ürcûzeti'l-fâ'ika el-musta'zeber-râ'ika fimâ yahtâcü'l-etây ileyhi ve yetevakkafü şürbühü ve ikâmetühü 'aleyhi.* Abdüsselâm el-Ezmûrî'nin çay hakkındaki kasidesinin şerhidir. 200 sayfalık eserde çayla ilgili bilgiler, şiirler, fıkra ve

anekdotlar yer alır (Rabat 1365/1946). **12.** *Takvîd fi hatmi'l-Muvaţţâ'* (nşr. Cemâl el-Kadîm, Rabat 1430/2009) (Betâvirî'nin eserleri için ayrıca bk. Abdullah el-Cirârî, *et-Te'lif ve nehğatühü*, s. 252-255).

BİBLİYOGRAFYA :

Cirârî, *Min A'lâmi'l-fikri'l-mu'âşır bi'l-'Udveteyn: er-Rabât ve Selâ*, Rabat 1391/1971, II, 214-226; a.mlf., *et-Te'lif ve nehğatühü bi'l-Mağrib fi'l-karni'l-işrin min 1900-1972*, Rabat 1406/1985, s. 251-255; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VII, 110; Ebû Abdullah Muhammed b. Mustafa Bücendâr, *el-İğtibât bi-terâcimi a'lâmi'r-Rabât* (nşr. Ahmed Abdülkerîm Kerîm), Rabat 1407/1987, bk. neşredenin girişi; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-matbû'âtî'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 34-35; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlü mü'rrihi'l-Mağribi'l-ağşâ*, Beyrut 1418/1997, s. 300; a.mlf., *Sellü'n-nişâl li'n-nidâl bi'l-eşyâh ve ehli'l-kemâl: Fihrisü's-şüyüh* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, s. 80-81; a.mlf., *İthâfî'l-mu'tâlî' bi-vefeyâtî a'lâmi'l-karni's-sâlis 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, II, 475; Abdülhafîz el-Fâsî, *Mu'cemü's-süyüh: Riyâzü'l-cenne ev el-Müdhişü'l-mu'rib* (nşr. Abdülmecîd Hayâlî), Beyrut 1424/2003, II, 180-184; İbn Zeydân, *Mu'cemü'tabakâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-'Aleviyyin* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 366-369; Saîd Binferecî, "el-İnâyetü'l-fâ'ika li'l-megâribe ve'l-meşârika bi-metni'l-Âcurrümüyye", *Da'vetü'l-haq*, sy. 301, Rabat 1993, s. 112; Abdüllîlâh el-Fâsî, "el-Betâvirî, Muhammed el-Mekki", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1411/1991, IV, 1261-1262.

ALİ BULUT

BEYÂNÎ, Mehdi

(مهدي بياني)

(1906-1968)

İran'da modern kütüphaneciliğin öncüsü, hattat ve yazma eserler uzmanı.

1285 hş. (1906) yılında Hemedan'da doğdu. Ferâhân'da müstevfîlik yapan bir aileye mensuptur. Beyânî lakabını da Ebû'l-Kâsım Han Nâsirülmülk zamanında müstevfîlik görevinde bulunan dedesi Mirza Selmân Beyânü's-Saltana'dan almıştır. Tahran'daki orta öğreniminin ardından lisans öğrenimini Dârü'l-muallimîn-i Âli'de (Dânişserâ-yi Âli) edebiyat ve felsefe alanında gördü. 1933'te bir yandan buranın kütüphanesinde çalışırken bir yandan da Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Fars dili ve edebiyatı dersleri vermeye başladı. Ertesi yıl Maarif Vekâleti Umumi Kütüphanesi genel müdürlüğüne tayin edildi. 1937'de İnan Millî Kütüphanesi'ni kurdu ve ilk müdürü olarak Maarif Vekâleti Kütüphanesi'ndeki kitapları buraya naklederek ilk katalogunu düzenledi.

1940'ta bir yıl süreyle İsfahan eğitim müdürlüğü yaptı. 1945'te *Tahkîk der Ahvâl ü Âşâr-ı İbn Şihâb-ı Yezdi* adlı teziyle Tahran Üniversitesi'nde edebiyat doktora'sını tamamladı. 1956'da, Kaçarlar döneminde Nâsirüddin Şah tarafından kurulan Saltanat Kütüphanesi'nin müdürlüğüne getirildi. Vefatına kadar yöneticilik yaptığı bu zengin kütüphane onun çalışmaları için önemli kaynaklara sahipti. 1963'te Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde, kendisine İslâm hat sanatı ve gelişimiyle el yazmaları konusunda ders verdiği bir kürsü ayırdı. Müstevfîlik yapan ailesinden bazı yakınlarının hattatlıkla uğraşması onun da ilgisini çekti. Özellikle şikeste ve nesta'lik yazılarda maharet kazandı. Hat konusunda önemli bir hizmet olarak Encümen-i Himâyet-i Hatt ü Hattâtân'ı kurdu. Ayrıca kendi dönemine kadar birçok hattatın hayatı ve eserleri hakkında bilgiler içeren *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân* adlı bir eser kaleme aldı. Bu eseri tamamlamak amacıyla Hindistan, Afganistan, Türkiye, Almanya, Polonya ve Danimarka gibi ülkelere seyahat etti. Bu araştırmaları sırasında bazı hat sanatı eserleri ve değerli el yazmalarını ihtiva eden özel bir koleksiyona da sahip oldu. Bu eserlerin bir kısmı vefatından sonra Süsleme Sanatları Müzesi ve İslâmî Şûra Meclisi Kütüphanesi'ne intikal etmiştir. Beyânî, 6 Şubat 1968 tarihinde Almanya'nın Aachen şehrinde ameliyat olmak için yattığı hastahane de öldü. Cenazesi Tahran'a getirilerek İbn Bâbeveyh Kabristanı'na defnedildi.

Eserleri. Telif: *Nümüne-i Sühan-i Fâr-sî* (Tahran 1317 hş.), *Rehnümâ-yi Gencine-i Qur'an der Muze-i İrân Bâstân* (Tahran 1328 hş.), *Fihrist-i Nümâyiş-gâh-ı Huţût-ı Hûş-i Kitâbhâne-i Millî* (Tahran 1328 hş.), *Fihrist-i Nümüne-i Huţût-ı Hûş-i Kitâbhâne-i Şâhinşâhî* (Tahran 1329 hş.), *Ahvâl ü Âşâr-ı Mir İmâd* (Tahran 1331 hş.), *Nümüne-i Çend ez Huţût-ı Hoşnûvisân* (Tahran 1332 hş.), *Kârname-i Büzürgân-ı İrân* (Tahran 1340 hş.), *Ahvâl ü Âşâr-ı Hoşnûvisân* (I-IV, Tahran 1345-1358 hş., 1363 hş.), *Fihrist-i Nâtamâm-i Ta'dâdî ez Kütüb-i Kitâbhâne-i Salţanatî* (Tahran 1346 hş.), *Pânşad Sâl-i Târîh-i Cevâhirât-ı Salţanatî-yi İrân* (Tahran 1348 hş.), *Kitâbşinâsi-yi Kitâbhâ-yi Hağîfî* (Tahran 1353 hş.), *Tahkîk der Ahvâl ü Âşâr-ı İbn Şihâb-ı Yezdi* (nşr. Nâdir Mutallibî Kâşânî, Kum 1393 hş.).

Neşir: *Dü Risâle-i Fârsî* (Tahran 1318 hş., Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin *Risâle*